

מבט על, גיליון 1418, 24 בדצמבר 2020

הטמפרטורות עולות ואיתן הסיכונים: על ישראל להיערך להשפעת משבר האקלים על הביטחון

הלאומי

שירה עפרון

המזרח התיכון הוא אחד האזורים הפגיעים בעולם לשינויי אקלים, כולל התחממות עקבית, מחסור במים ובמזון, עליית פני הים והתגברות התדירות והעוצמה של אירועי מזג אוויר קיצון. שינויים אלו עלולים להגביר את אי היציבות האזורית, להוביל לגלי הגירה המוניים ולהביא לפריחתם של ארגוני טרור. מעבר להשפעות האקלים על היציבות הגאופוליטית באזור, אשר עלולה להפוך לאתגר ביטחוני עבור ישראל, יש להן גם השלכות ישירות על ציוד לחימה ותשתיות ביטחוניות וכן על כשירותם ובריאותם של אנשי צבא וביטחון. כדי להתמודד עם השפעות האקלים וחשיבותן לביטחון הלאומי של ישראל וליכולתה להגן על עצמה במרחב, סוגיית שינויי האקלים צריכה להיות חלק בלתי נפרד מהשיח הביטחוני-לאומי במדינה, ובכלל זאת בין מומחי אקלים למומחי ביטחון. על סדר היום אמורים להימצא שילוב השפעות אקלים בתרחישי סיכון, וכן התאמת תוכניות הפעולה ותקציב צה"ל וכוחות הביטחון לשינויי האקלים.

הממשל הנכנס בארצות הברית מתכוון, בניגוד לקודמו, להתייחס למשבר האקלים כאל איום דחוף על הביטחון הלאומי ובולט עניינו בשיבה להובלת המאבק העולמי באתגר. מיד לאחר בחירתו לנשיא מינה ג'ו ביידן את שר החוץ לשעבר, ג'ון קרי, לנציגו המיוחד לנושא. החשיבות הרבה שביידן מייחס לסוגיה ניכרת גם בכך שמעמדו של נושא המשרה (שהייתה קיימת גם בתקופת הנשיא אובמה) ישודרג לשר בקבינט וקרי יישב במועצה לביטחון לאומי שבבית הלבן. מבחינת קרי, אשר פועל בנושא מ-1992 ושכמזכיר המדינה של אובמה הוביל את הדיונים לקראת חתימת הסכם האקלים בפריס, מדובר בסגירת מעגל. האתגר שבפני קרי, אחד הפוליטיקאים והדיפלומטים המוערכים בושינגטון, הוא הן פנים-אמריקאי והן קשור במדיניות חוץ. בתקופת כהונתו יצא ממשל טראמפ מהסכמי פריס וביטל חוקים ותקנות שהיו קיימים במשך עשורים רבים. כעת יצטרך קרי לנסות לרתום אליו רפובליקנים, שרובם מתנגדים לנקיטת צעדים להתמודדות עם האקלים כולל צמצום שימוש בדלקים מזיקים, וכן לשכנע מדינות אחרות כי ארצות הברית תפסיק לזגזג ותהיה עקבית במדיניות האקלים שלה. עם זאת, חשוב לציין כי למרות שבארצות הברית נושא האקלים שנוי במחלוקת פוליטית, ועל אף גישתו של הנשיא טראמפ, הוא עדיין נכלל בכל מסמך חשוב על תפיסת הביטחון הלאומי. זרועות שונות בממשל הפדרלי, כולל הקונגרס, קהילת המודיעין והכוחות המשולבים, פועלים כולם במטרה להבין את השפעות שינויי האקלים על הביטחון הלאומי האמריקאי והצבא חייב להיערך ולתכנן בהתאם.

בישראל, הממשלה ביצעה מספר צעדים חשובים להכנת המערכת האזרחית לשינויי אקלים, כולל הקמת מנהלת ייעודית לנושא, הצטרפות להסכמים בינלאומיים, ביניהם אמנת פריס, והתחייבות של ראש הממשלה לעבור משימוש בדלקים מזהמים לאנרגיה מתחדשת עד 2050 (למרות שבפועל אין תוכנית ממשלתית, תקנים או תקציבים על מנת להגיע ליעד זה). בד בבד, מסגרות ייעודיות בשיתוף רשויות מקומיות וארגוני חברה אזרחית פועלים להכנת המשק והתשתיות האזרחיות להתמודדות עם משבר האקלים. לעומת זאת, במערכת הביטחון אין תקנים ומומחים לנושא,

להוציא במשרד החוץ, שלו שליח מיוחד לנושא האקלים, אם כי ללא צוות תומך. המערכות הביטחוניות אינן עוסקות בסוגיית האקלים כמשפיע על הביטחון הלאומי והנושא לא נכלל בהערכות אסטרטגיות, תרחישים, תהליכי תכנון ותקצוב. זאת למרות שיש קשר הדוק, ישיר ועקיף, בין שינויי אקלים וביטחון לאומי. בעוד שינויי אקלים אינם הגורם היחיד לעימותים בין שחקנים מדינתיים ותת-מדינתיים, הרי שהם "מכפילי איום" עקביים, המגדילים את הסיכון להחרפת בעיות קיימות ועידוד אי-יציבות. זאת מכיוון שחוסר קיצוני, מחסור במים ובמזון, ועליית פני הים מחדדים פערים כלכליים-חברתיים, מביאים להגירה המונית ופליטות, ומייצרים תנאים נוחים לפריחתם של ארגוני טרור המנצלים את פגיעות האוכלוסייה. הדבר נכון במיוחד באזור המזרח התיכון הנוטה לאי-יציבות אינהרנטית וניכרים בו כשלים מוסדיים ומשילתיים.

במזרח התיכון בכלל ובישראל בפרט, השפעות האקלים הישירות והרלוונטיות ביותר הן עלייה עקבית בטמפרטורות, מחסור במים, עליית גובה פני הים והתגברות התדירות והעוצמה של אירועי מזג אוויר קיצוניים. הפשרת הקרחונים בחוג הארקטי והשלכותיה על התחרות בין המעצמות ארצות הברית, סין ורוסיה צפויה גם היא להשפיע בעקיפין על ישראל. על פי השירות המטאורולוגי, הטמפרטורה הממוצעת בישראל נכון להיום גבוהה בכ-1.4 מעלות צלסיוס מזו שנמדדה ב-1950 והיא צפויה לעלות בעוד כ-0.9-1.2 מעלות עד סוף שנת 2050; כלומר עליה של יותר מ-2 מעלות צלזיוס תוך מאה שנים. האזור כולו מתחמם בקצב גבוה יותר מאשר אזורים אחרים בעולם ובקיץ נרשמות באופן קבוע טמפרטורות של מעל 50, בכוויית ובאיראן אף 55 מעלות צלזיוס. אזור איחוד האמירויות ובחריין, מדינות שישראל חתמה עימן על הסכמי נורמליזציה, עלול לא להיות ראוי למגורי אדם עד שנת 2050. עלייה בטמפרטורות נמצאת בקורולציה עם עלייה באלימות בין קבוצות. כשחוסר קיצוני מלווה בבצורת, גדל הסיכון לסכסוך אלים.

החדשות רעות גם מבחינת מחסור במים. עד סוף המאה תהיה הפחתה במשקעים בישראל בשיעור של יותר מ-15-25 אחוזים. המזרח התיכון וצפון אפריקה הם הצחיחים ביותר בעולם. 14 מתוך 33 המדינות הנמצאות בסיכון הגבוה ביותר לסבול ממחסור מים נמצאות במזרח התיכון ובצפון אפריקה. ל-60 אחוזים מהאוכלוסייה באזור, עשרות מיליוני אנשים, אין כמעט גישה למי שתייה. מחסור במים, הפוגע בחקלאות ומשפיע גם על ייצור מזון, והיעדר היכולת של ממשלות לספק מים ומזון לאוכלוסייה, מעלים את הסיכון לפריחת שחקנים תת-מדינתיים וארגוני טרור. הדוגמה הבולטת ביותר בהקשר זה היא הבצורת החמורה בסוריה בשנים 2006-2011, שהובילה לכשל בחקלאות, הידרדרות כלכלית והגירה של 1.5 מיליון סורים מאזורים חקלאיים לערים. התפתחות זו הובילה למתחים בין המהגרים לבין האוכלוסייה העירונית ובין היתר ליבתה את מלחמת האזרחים העקובה מדם. סוריה אינה בהכרח מקרה חריג. סימולציות שונות מראות כי עד 2030, מצרים עלולה להיקלע למצב דומה. יתר על כן, טמפרטורות גבוהות, עליית מחירי מזון וכתוצאה מכך התחזקות שחקנים תת-מדינתיים, עלולים יהיו להוביל להגירה המונית לעבר אירופה ואולי אף לעבר ישראל.

עליית פני הים, המעמידה אזורים שלמים בסכנת הצפה, גם היא צפויה להוביל לאי יציבות והגירה המונית. ובנוסף, ההתחממות העולמית מגבירה את העוצמה והתדירות של אירועי מזג אוויר קיצוניים, בכללם שיטפונות, המעלים את הסיכון להתפרצות והפצה של מחלות מידבקות

כגון מלריה, וירוס הנילוס המערבי, אבולה וזיקה. כפי שמדגים משבר הקורונה, התפרצות נגיף במקום אחד משפיעה במהרה על שאר העולם.

מעבר להשפעות האקלים על היציבות הגאופוליטית באזור, אשר עלולה להפוך לאתגר ביטחוני עבור ישראל, יש להן גם השלכות ישירות על ציוד לחימה ותשתיות ביטחוניות וכן על כשירותם ובריאותם של אנשי צבא וביטחון. ראשית, עליית פני הים בשילוב אירועי מזג אוויר קיצון עלולה להוביל לשיטפונות ולעלות בחיי אדם וודאי לגרום נזקים כבדים למטוסי קרב אף-16. חום קיצוני משפיע גם על יכולת תעופה. למשל, מעבר לטמפרטורות מסוימות משתתקות מערכות אלקטרוניות מסוימות במטוסים. חום גבוה גם מפחית את צפיפות האוויר, מה שמשפיע על יכולת ההמראה והטיסה עם מטען. זו תופעה מוכרת במפרץ הפרסי ואין סיבה שלא תתרחש גם בישראל בתנאי טמפרטורות דומות. לחימה בחום קיצוני תסכן את בריאותם של אנשי ביטחון, ועלייה עקבית בטמפרטורות משמעותה צמצום במספר ימי אימון וירידה בכשירות. נושא זה עלה באחרונה במאמר שפרסם מזכ"ל נאט"ו, ינס סטולטנברג, שהסביר כי הארגון נערך להתמודד עם השפעות האקלים, בין השאר כדי להגן על חייליו הנלחמים באזורים החמים ביותר בעולם, למשל בעיראק, שם הטמפרטורות בקיץ מגיעות באופן תמידי ל-50 מעלות. ישראל, הנמצאת באותו אזור, צריכה גם היא להיערך להתמודדות עם השפעות אלו.

ישראל הכירה בקיומם של שינויי אקלים ונקטה מספר צעדי מענה ראשוניים בזירה האזרחית, הגם שאינם מספקים, אך כדאי שתכיר בנושא כאחד האיומים האסטרטגיים על ביטחונה הלאומי. ניתן לומר ששינויי האקלים יכתיבו את המענה לשלוש שאלות: מהיכן יצמחו האתגרים הביטחוניים? כיצד ישראל תתמודד עימם? והאם כוחות הביטחון יהיו מוכנים כראוי? מסגרת ניתוח כזו תאפשר בחינה של האיומים בטווח הקצר, הבינוני והארוך, וגם להיערך בהתאם. ישראל יכולה ללמוד מניסיונם של זרועות הצבא האמריקאי, הבריטי, נאט"ו ואחרים העוסקים בנושא כבר כעשור ולשלב את נושא האקלים בדיונים השוטפים בהערכת המצב הלאומי. על המועצה לביטחון לאומי, אמ"ן וזרועות הביטחון האחרות להעסיק מומחים בתחום ולכל הפחות, בשלב זה, לדאוג לשיח שוטף בין מומחי האקלים ומומחי הביטחון המסורתיים כדי להבין את יחסי הגומלין בין שני התחומים. שינויי אקלים צריכים להיות נוכחים בתרחישי ייחוס וכן להילקח בחשבון בכל תכנון ותקצוב של תשתיות, כוח אדם ופיתוח אמצעי לחימה. לשם כך דרושים תהליכים סדורים, ארגון, הטמעת מתודולוגיות ומשאבים. בה בעת, משבר האקלים צריך להפוך לכר פורה לשיתוף פעולה אזרחי וביטחוני עם מדינות שכנות ובעלות ברית, בפרט ארצות הברית אנגליה ונאט"ו שלהן בסיסים, כוח אדם רב, ציוד לחימה ואינטרסים באזור.

* מאמר זה הוא חלק מתוכנית מחקר חדשה בנושא אקלים וביטחון לאומי הנתמכת על ידי קרן קונרד אדנאואר (KAS) בישראל